

3. Хохлов Н. В. *Управление риском* / Н. В. Хохлов. – М.: ЮНИТИ, 2001. – 239 с.
4. Джигирей В. С. *Екологія та охорона навколишнього природного середовища* // В. С. Джигирей. – К.: Знання, 2006. – 319 с.
5. Клименко М. О. *Метрологія, стандартизація і сертифікація в екології: Підручник* / М. О. Клименко, П. М. Скрипчук. – К.: Академія, 2006. – 368 с.
6. Бачило И. Л. *Гражданское общество в зеркале информационной среды* / И. Л. Бачило // *Информационное право и становление основ гражданского общества в России: Под. ред. И. Л. Бачило.* – М.: Институт государства и права РАН, 2008. – С. 5-25.
7. Андрейцев В. *Екологічний ризик в системі правовідносин екологічної безпеки: проблеми практичної теорії* / В. Андрейцев // [Електронний ресурс]. – 2008. – С. 1-10. – Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2008/ggeo/zakhareno/library/index3.htm>.
8. Луців Н. *Елементи методології вимірювання гідробіологічних характеристик водних екосистем* / Н. Луців, В. Юзевич // *Вимірювальна техніка та метрологія.* – 2009. – Вип. № 70. – С. 86-90.

УДК 351.74 (477)

В.М. Пісний

здобувач,

Львівський державний університет внутрішніх справ

МОТИВАЦІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Стаття присвячена аналізу системи спонукальних сил, яка мобілізує в кожній конкретній ситуації ті чи інші можливості людини, регулює або обмежує їх.

Ключові слова: *особистість, мотив, типологія мотивів, соціогенні потреби, життєдіяльність особистості, спонукальні мотиви, ситуативні мотиви, мотивація активності, професійна діяльність, мотиваційні системи.*

Статья посвящена анализу системы побудительных сил, которая мобилизует в каждой конкретной ситуации те или другие возможности человека, регулирует или ограничивает их.

Ключевые слова: *личность, мотив, типология мотивов, социогенные потребности, жизнедеятельность личности, побудительные мотивы, ситуативные мотивы, мотивация активности, профессиональная деятельность, мотивационные системы.*

Article is devoted to analysis of system of exciting forces that dominates in each concrete situation, mobilizes these or those potentials of the person, regulates or limits them, acting as one of the most important tasks of psychodiagnostics of motivation of the person.

Keywords: *the person, motive, typology of motives, социогенные requirements, ability to live of the person, incentive motives, situational motives, motivation of activity, professional work, motivational systems.*

Постановка проблеми. Активність людини неможливо зрозуміти, якщо не виявити джерел, спонукальних сил, мотивів цього явища. Активність особистості в будь-якій сфері діяльності досягає найвищої ефективності лише тоді, коли вона оптимально організована й цілеспрямована. Це забезпечується принципом домінанти, ієрархією мотивів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці мотивації як чинника формування особистості взагалі та правоохоронця зокрема були присвячені роботи С. Рубінштейна, В. Мерліна, А. Маслоу, Н. Сороки, О. Леонтьєва, В. Леонтьєва, Д. Леонтьєва, М. Лисіної, В. Петровського, С. Олексієнко, А. Маркової та інших учених. Проте є ще чимало аспектів цієї проблематики, які потребують подальшого вивчення.

Мета статті полягає в дослідженні мотивації професійної діяльності правоохоронця, що відіграє визначальну роль в її результативності та ефективності й виступає суттєвим чинником як професійної діяльності, так і процесу розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. Мотив – стан особистості, що наповнює людину енергією й спрямовує її дії. У ролі мотиву можуть виступати інтереси, звички, ідеали, емоції, настанови тощо, і це дає підстави сприймати дефініцію останнього в її широкому сенсі. Аналіз напрямків вивчення мотивації в психології [1; 2] дає змогу, разом із В. Г. Леонтьєвим і Д. А. Леонтьєвим, ототожнювати мотив з іншими спонуканнями активності психіки.

Що стосується мотивації, то в психологічній літературі існує кілька підходів до її трактування. Зокрема, одні автори розглядають мотивацію як етап утворення мотиву з потреби [3]. Інші дослідники мотивацію ототожнюють із системою мотивів, їх сукупністю й структурою. Ще одні розуміють її як метод підбору способів поведінки з безлічі можливих [4]. У праці А. К. Маркової мотивація трактується як складна система відносин, потреб, інтересів, ідеалів, прагнень, спонук і мотивів, що зумовлюють спрямованість активності особистості [5, с. 3]. Також іноді мотивацію розглядають як внутрішню причину дії, рушійні сили поведінки, що пронизують усю структуру особистості.

Доволі цікавими є міркування І. А. Джідар'ян. На її думку, мотивація впливає на поведінку й саме завдяки мотивації, що передбачає не тільки наявну ситуацію, а й таку, що планується в майбутньому, приводяться у відповідність мета діяльності й засоби її досягнення, забезпечується доцільність і свідомість дій у цілісному поведінковому акті особистості [6]. Мотив, що має вужче значення, зумовлює, на думку І. А. Джідар'ян [6], внутрішній стан особистості й забезпечує спрямованість її дій. Очевидно, мотив формується на основі актуальних потреб і особливостей ситуації. Вибір або зміна спрямованості діяльності пов'язані з формуванням мотиву й одночасним оформленням структурного акту діяльності. Вплив ситуації на формування мотиву за певних умов може стати вирішальним. Останнє було переконливо доведено в низці досліджень на прикладах аналізу злочинів, що були скоєні в стані афекту чи при перевищенні меж необхідної оборони. Отже, ідея І. А. Джідар'ян про поєднання в мотивації зовнішніх і внутрішніх факторів поведінки та діяльності має істотне теоретико-методологічне значення.

Очевидно, поведінка особистості повинна відповідати багатьом потребам, зокрема й неактуальним. Як слушно зауважує Д. Н. Узнадзе, процес мотивації є пошуком оптимальної поведінки в певній ситуації. Така поведінка має відповідати власному „Я”, а не лише короткочасному моменту задоволення будь-якого потягу. Людина як особистість рідко задовольняє свою актуальну потребу за допомогою імпульсивної поведінки [7, с. 397]. Із цієї причини перед здійсненням вчинку має бути попередній етап, на якому відбувається вибір оптимальної поведінки. Цей процес пошуку відповідної поведінки й називається мотивацією. Отже, процес мотивації завершується ухваленням рішення, у якому, власне, й виражаються мотиваційні, вольові та настановні форми поведінки. Акт прийняття рішення, підкреслює Д. Н. Узнадзе, завжди випереджається мисленням [7, с. 405]. Через це до процесу мотивації відносяться когнітивні процеси, на ґрунті яких виникають певні зміни й відбувається ухвалення рішення. Проте для його виконання необхідна підстава, яка б додала певного особистісного переживання рішення, його прийняттю й наповнила б його змістом і емоціями. Такою підставою є мотив. Мотив, як уважає Д. Н. Узнадзе, „замінює одну поведінку іншою... і цим створює можливість певної діяльності” [7, с. 404]. Очевидно, процес розвитку особистості породжує різні форми психічного відображення дійсності, що регулюють сам процес діяльності. Для реалізації співробітником правоохоронного органу прийнятого рішення необхідні достатні підстави, які забезпечили б наявність у нього значеннєвої компоненти діяльності. Саме вона визначає спрямованість особистості як динамічної системи настанов, тенденцій, потреб, інтересів, які перебувають у складних ієрархічних зв'язках і відносинах.

У цьому місці хотіли б погодитися із присутнім у А. Н. Леонтьєва розмежуванням понять “мотив” і “смісл” [8]. Очевидно, у людини є потреби, що не вимагають жодної діяльності для їх задоволення. Вони предметні, проглядаються в мотивах і, серед інших, проєктуються на смислову структуру спрямованості особистості. Тому в процесі формування спрямованості особистості на розвиток виникає етап „боротьби мотивів”. Зокрема, на стадії спонукання особистості до розвитку може бути виявлена тенденція, яку можна уявити у вигляді психологічного вектора особистості, який, імовірно, має свої етапи – зародження й реалізацію.

Зародження зазвичай розуміється в психології як стан, а точніше, як пережитий стан потреби в розвитку. Розкриття етапу реалізації, очевидно, варто пов'язувати із „залученням” особистості до процесу розвитку. Тут динамічно супідрядні мотиви, у їх співвідношеннях і протиріччях з особистісними смислами, що детерміновані характером дій в умовах правоохоронної діяльності, забезпечують „запуск” розвитку її суб'єкта. На цьому етапі відбувається формування стійкої спрямованості. У суб'єкта правоохоронної діяльності, по суті, формується не мотив, спрямований на розвиток, а комплекс певних зв'язків із професійним предметом, завданнями, засобами й результатами, а також ступенем готовності до цієї діяльності. Тобто в цьому випадку мотив виступає мотиваційною формою, у якій втілені особистісна значимість професійної діяльності, зміст, її емоційні переживання, усвідомлення цінності прийнятого рішення тощо.

Отже, мотив і мотиваційні системи людини є продуктом розвитку її професійної діяльності, життєвої практики, усіх спонукальних сил. Мотивація тут виступає завжди як спонукальний процес і реалізація в дії та поведінці тих або інших потреб, потягів, що сформувалися в професійній діяльності. Разом із тим у людини джерелом мотивації найчастіше виявляється не потреба, а мотив як психологічне, особисто обґрунтоване рішення діяти в певному напрямку. Така мотивація може бути віднесена до вищого рівня і мати особистісну характеристику. У ній репрезентовані всі складові сторони професійної діяльності: когнітивні, комунікативні, саморегулятивні, особистісні (сміслові, мотиваційні) тощо.

Слід зазначити, що, по суті, будь-яка людина, котра опановує професію, яка пов'язана з особливими умовами діяльності (насамперед, це правоохоронна діяльність), входить у неї зазвичай уже сформованою особистістю.

Водночас у сфері особистісного розвитку перед кожним співробітником правоохоронних органів постає завдання значного посилення особистісного потенціалу зі специфічними для нього мотивами [9].

Надати повну, вичерпну типологію мотивів неможливо, тому що їх існує така ж кількість, скільки існує можливих потреб, відносин між особистостями в умовах суспільства, яке постійно розвивається. Мотиви будь-якого походження починають діяти лише за умов взаємодії людини із середовищем. Спробуємо об'єднати мотиви в три умовних групи.

Перша група мотивів відносно незалежна від середовища, його вимог, умов діяльності та взаємовідносин між людьми. Вони виникають із внутрішніх протиріч людини, закладені в біологічних потенціях, що передаються людині на генетичному рівні (конституція організму, тип нервової системи, особливості побудови й функціонування різних частин кори головного мозку). Ці джерела активності особистості позаситуативні, переважно зорієнтовані на майбутнє.

До другої групи мотивів ми можемо віднести ті, які сформовані та виховані середовищем, самою діяльністю людини в процесі спілкування та співробітництва з іншими людьми. Це звички, навички, стереотипи мислення та поведінки, ціннісні орієнтири та ідеали. Вони виступають результатом зовнішніх протиріч у природному та соціальному середовищі і є відображеними, обміркованими та закріпленими в психіці конкретної особистості (умови життєдіяльності, стихійний або усвідомлений вплив на людину певних цілей та цінностей, взаємовідносин, традицій, правил, норм та принципів, які виникли в певному суспільстві). Ці мотиви позаситуативні, зорієнтовані як на майбутнє, так і на минуле, переважно на збереження та відтворення того, що необхідно індивіду для життя в суспільних умовах з урахуванням його (суспільства) цінностей.

Третя група мотивів виникає в процесі самої взаємодії людини із середовищем, з іншими людьми, коли стикаються зовнішні та внутрішні протиріччя, у результаті чого виникають нові, які можуть бути вирішені в процесі взаємодії. До таких ми можемо віднести засоби досягнення мети, надання переваги тим чи іншим методам, формам діяльності, спілкування, взаємного сприйняття та впливу, такі ефекти дій, як удача або невдача, почуття, які виникли в процесі спілкування, спільної діяльності. Ці мотиви ситуативні, переважно спрямовані на теперішній час та стан, можуть бути умовно названі як „тепер і зараз”. Вони, безумовно, пов'язані з мотивами інших двох груп, сприяють або заважають їх актуалізації. Сюди ж відносяться й такі соціальні потреби, як бажання бути в контакті з людьми, стати лідером.

Оскільки мотиви предметно зорієнтовані, вони завжди виконують не лише збуджувальну, але й регулятивну функцію. Важливо підкреслити, що мотив може стати самоцінним, ціллю, засобом досягнення мети. Процес досягнення мети, задоволення певних потреб може перетворитися на мотив і засіб активності.

Таким чином, мотивація активності людини – це система збуджувальних сил. Зміна та функції даної системи залежить від здатності психіки опосередковувати, перетворювати та інтегрувати діяльність біологічних та соціальних детермінант життєдіяльності людини. Розрізняють потенційні та актуальні мотиви. У процесі спілкування, пізнання та праці людини потенційні мотиви її активності перетворюються на актуальні, приводять до виникнення нових. Потреба стає установкою, намір – діями, а відносини – вчинками.

Мотиви можуть перебувати в різних співвідношеннях між собою та із зовнішніми обставинами. Тому розуміння мотивації як процесу спонукання особистості до вдосконалення дій і операцій в правоохоронній діяльності зазвичай є складним актом встановлення певної ієрархії мотивів особистості. Одним із найзначущих є мотив „досягнення успіху”, що відображає прагнення до найкращого виконання діяльності в ситуації досягнення. Такі ситуації дуже поширені в різних видах діяльності, зокрема і в правоохоронній. При цьому соціальна потреба співробітника правоохоронної системи представлена прагненням досягти успіху й уникнути невдачі.

У контексті нашого аналізу значний інтерес становлять результати наукових досліджень мотиваційної структури професіограми працівників ОВС України. Згідно з ними мотиваційну структуру професіограми працівників МВС України складають:

- полімотивованість професійного вибору як показник прагматичного та раціонального підходу щодо нього багатьох правоохоронців;
- домінування мотиву служби в ОВС (зокрема, і в конкретному підрозділі);
- домінування мотивів, пов'язаних із самоактуалізацією особистості (виконувати соціально значиму, цікаву, екстремальну та ризиковану професійну діяльність, удосконалювати свої інтелектуальні, вольові, психологічні якості тощо);
- наявність мотивів змагання, боротьби зі злочинцем, прагнення „переграти” його тощо;
- мотивування приналежності індивіда до професії працівника ОВС соціальними прагненнями (можливістю розширення соціальних зв'язків, здійснення впливу на соціальні та соціально-правові процеси тощо);
- розташування мотиваційного чинника „матеріальне забезпечення” нижче перших місць у ранговому переліку мотивів професійного вибору [10, с. 62].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що мотивація досягнення успіху в правоохоронній діяльності є важливим видом мотивації її суб'єктів. Спонування до успіху або уникнення

невдачі, насамперед ґрунтується на вольовій сфері особистості. Власне, вона і є підґрунтям мотиваційних станів, адже спрямованість особистості на досягнення успіху формується на ранніх етапах розвитку під впливом родини. В основі такої спрямованості лежать афективно забарвлені асоціації, що обов'язково пов'язані з успіхом і позитивно закріплені з боку близьких людей.

Таким чином, вимоги правоохоронної діяльності, особливі умови її здійснення зумовлюють формування внутрішнього спрямування на ефективність праці. Мотиви, що відображають стан цілісної структури особистості, є результатом вихідних спонук, виступаючи одним із головних критеріїв розвитку особистості правоохоронця.

Література

1. Леонтьев В. Г. *Психологические механизмы мотивации учебной деятельности* : [учеб. пособие] / В. Г. Леонтьев. – Новосибирск, 1987. – 92 с.
2. Леонтьев Д. А. *Системно-смысловая природа и функции мотива* / Д. А. Леонтьев // *Вестник Моск. ун-та.* – 1993. – № 2. – С. 73–82. – (Серия „Психология”).
3. Асеев В. Г. *Мотивация поведения и формирования личности* / В. Г. Асеев. – М. : Мысль, 1999. – 158 с.
4. *Основы общей и прикладной акмеологии* : [учеб. пособие] / [под ред. А. А. Деркач, А. А. Бодалева, Н. В. Кузьминой и др.]. – М., 1996. – 388 с.
5. Маркова А. К. *Мотивация учебной деятельности* / А. К. Маркова. – М. : МГУ, 1998. – 301 с.
6. Джигарьян И. А. *О месте потребностей, эмоций и чувств в мотивации личности* / И. А. Джигарьян // *Теоретические проблемы психологии личности.* – М. : Наука, 1974. – 175 с.
7. Узнадзе Д. Н. *Психологические исследования* / Д. Н. Узнадзе. – М. : Наука, 1966. – 450 с.
8. Леонтьев А. Н. *Потребности и мотивы деятельности* : конспект лекций / А. Н. Леонтьев. – М. : МГУ, 1971. – 260 с.
9. Олексієнко С. Б. *Мотивація як один із головних чинників особистісного розвитку співробітника правоохоронних органів* / С. Б. Олексієнко // *Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України.* – Т. IX. – Ч. 6. – (Проблеми загальної та педагогічної психології).
10. Бараненко Б. І. *Психологія оперативно-розшукової діяльності* : навч. посіб. / Б. І. Бараненко. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2003. – 272 с.